

การแสดงละครชาตรีออนไลน์ : การปรับรูปในวิถีใหม่ กรณีศึกษาเพจสืบสานและอนุรักษ์ละครชาตรีเพชรบุรี

LakhonChatri (Online Performance): The New Normal
Adaptation Case study of Facebook Page “Continuing
and Preserving of LakhonChatri from Phetchaburi”

จุฑารัตน์ การเกิด *

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “การแสดงละครชาตรีออนไลน์ : การปรับรูปในวิถีใหม่ กรณีศึกษาเพจสืบสานและอนุรักษ์ละครชาตรีเพชรบุรี” บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับรูปการแสดงละครชาตรีออนไลน์โดยการศึกษาเอกสาร การแสดงละครออนไลน์ และการสัมภาษณ์หัวหน้าคณะและศิลปินละครชาตรีจากการศึกษามีกระบวนการปรับรูปแบบ 7 กระบวนการ ดังนี้ 1) ลดทอนการนำเสนอช่วงพิธีกรรม 2) ปรับเรื่องราวตามความสามารถของผู้แสดงและใช้การฝึกซ้อมการแสดง 3) รักษาเอกลักษณ์การแสดง โดยเปลี่ยนพื้นที่และระยะของการแสดงตามลักษณะการวางกล้อง 4) การใช้นักแสดงชายล้วน 5) ฉากละคร เครื่องแต่งกายประยุกต์ความงามจากละครไทย 6) เปลี่ยนการจัดวางพื้นที่ด้วยมาตรการเว้นระยะห่าง และ 7) การสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมโดยการเพิ่มผู้ดำเนินรายการก่อนการแสดงและสนทนาผ่านข้อความการแสดงละครชาตรีออนไลน์มาจากแรงผลักดันของศิลปินที่มุ่งมั่นหาทางออกให้กับตนเองในสภาวะวิกฤตโดยปรับการแสดงให้เข้ากับสื่อและรูปแบบวิถีชีวิตใหม่ของศิลปินและกลุ่มผู้ชมเกิดการสร้างสรรค์การแสดงรูปแบบใหม่และทำให้เกิดกระแสสังคมขึ้น

คำสำคัญ: การแสดงละครชาตรีออนไลน์ / การปรับรูป / วิถีใหม่

Abstract

The article “LakhonChatri(Online Performance): The New Normal Adaptation.Case study of Facebook page “Continuing and Preserving of LakhonChatri from Phetchaburi”. This article aims to study the adaptation of LakhonChatri(Online Performance) using documentation, live performance online and in-depth interview with troupe leader and dance-drama performers. The study shows that there are 7 process of form adaptation: 1) Reduce the presentation of the ritual. 2) Adjust the story according to the talent of the performers and practice. 3) Maintain identity of the performance by changing the blocking and performance area by camera angle adjustment. 4) All Male actors 5) Scenes and Costumes applied from Lakorn Thai. 6) Changing the

position due to Social Distancing policy. 7) Creating interaction with audience by adding moderators before the show and having conversation through chat box. LakhonChatri(Online Performance) is driven by artists who strive to find a solution for themselves in a crisis by adapting the presentation of media and the new lifestyle of the artist and audience causing the new form of creation and also creating a social trend.

Keywords: LakhonChatri Online Performance / Adaptation / TheNew Normal

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการสร้างสรรค์สารคดีสั้นละครชาตรีเมืองเพชร รูปแบบการแสดงที่เปลี่ยนไปในโลกที่เปลี่ยนแปลง” ได้รับทุนสนับสนุนการสร้างสรรค์จาก “กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์”

บทนำ

ละครชาตรีเป็นละครพื้นบ้านของไทยที่ผสมผสานระหว่างโนราห์ชาตรีกับละครในราชสำนักจนมีรูปแบบเฉพาะตัว ประกอบกับการแสดงมีความเกี่ยวเนื่องกับงานพิธีกรรมด้วยความเชื่อความศรัทธาจึงนิยมจัดการแสดงละครชาตรีเพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่ตนได้บนบานไว้ ท่ามกลางสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดเพชรบุรีจึงปรากฏการแสดงละครชาตรีที่ได้รับการว่าจ้างจัดแสดงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และบางครั้งก็จัดแสดงเป็นมหรสพเพื่อความบันเทิงละครชาตรีในจังหวัดเพชรบุรีจึงเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นและยังคงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันการแสดงละครชาตรีกลายเป็นเอกลักษณ์ทางการละเล่นที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งหากศึกษาขนบธรรมเนียมการแสดงละครชาตรีพบว่ามีการพัฒนาการมาอย่างยาวนานแต่ในปัจจุบันด้วยสภาพเศรษฐกิจและความนิยมชมละครชาตรีน้อยลงละครชาตรีเมืองเพชรที่จัดแสดงอยู่ ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้บนเป็นหลักจึงทำให้มีรูปแบบสองประเภท คือ การรำถวายมือและการจัดแสดงละครชาตรีเต็มรูปแบบ

จากความเป็นมาของละครชาตรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสะท้อนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้ชม พัฒนาการของละครชาตรีเริ่มก่อตัวเมื่อได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองเพชรและชนชั้นสูงจนกลายเป็นศิลปะการแสดงความบันเทิงทางวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยม เมื่อรับเอาอิทธิพลของละครหลวงมาพัฒนาก็สามารถสร้างอัตลักษณ์ของตนเองและต่อยอดเกิดเป็นละครไทย ละครชาตรีเครื่องใหญ่แสดงถึงความสิ้นเปลืองของงานศิลปะการแสดงหรือแม้แต่ในสถานการณ์ที่บ้านเมืองย่ำแย่ ละครชาตรีได้เรียนรู้ดัดแปลงเพื่อความอยู่รอดด้วยการสานสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคมที่หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเกิดเป็นความนิยมจัดแสดงถวายเป็นละครแก้บนและปรับเป็นคณะละครเร่ทำการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อ ค่านิยมและสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นปัจจัยหลักที่กระทบต่อรูปแบบการแสดงละครชาตรีและกระทบโดยตรงกับการประกอบอาชีพของศิลปิน เนื่องด้วยหากการแสดงไม่ได้รับความนิยมจะส่งผลต่อฐานะทางการเงินและการขาดผู้สืบทอด ศิลปินละครชาตรีจึงปรับตนเองพัฒนารูปแบบการแสดงเพื่อให้เข้ายุคสมัย มีการลดทอนพิธีกรรมและปรับรูปแบบต่างๆ โดยขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ว่าจ้าง อาทิ การปรับตัวละครหรือผู้แสดงให้มีความสวยงามในรูปร่างหน้าตาเหมาะสมกับบทบาท

มากกว่าความสามารถเชิงละคร เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับศีรษะ นิยมแต่งกายยืนเครื่องตามแบบฉบับกรรมศิลปากรเช่นเดียวกับการแต่งหน้า การปรับบทปรับภาษาให้ตรงกับบริบทหรือให้มีความทันสมัย มุขตลก วลีฮิต เพลงฮิตถูกนำมาใช้ในการแสดงเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ปรับเวลาการเล่นตามราคาตั๋วซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของผู้ว่าจ้างทั้งหมดนี้นับเป็นความพยายามที่จะตอบสนองความพึงพอใจของเจ้าภาพและผู้ชมในปัจจุบัน

ด้วยพยายามของศิลปินพื้นบ้านที่เรียนรู้ดัดแปลงแบบแผนการแสดงเพื่อความอยู่รอดตามสภาพสังคม สภาพเหตุการณ์บ้านเมือง ทั้งยังพยายามรักษารูปแบบการแสดงดั้งเดิมผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะท่ามกลางสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ซึ่งนับเป็นวิกฤตโลก ที่ส่งผลกระทบในทุกภาคส่วนเฉกเช่นงานการแสดงที่ต้องมีการปรับตัวในช่วงที่รัฐบาลมีมาตรการควบคุมโรค การปิดสถานที่ที่มีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาด งดการรวมกลุ่มคนจำนวนมาก งดการจัดกิจกรรมทางการแสดงจึงส่งผลให้กลุ่มศิลปินพื้นบ้านละครชาตรีได้รับผลกระทบเพราะขาดรายได้และไม่ได้รับการช่วยเหลือจากทางภาครัฐ ศิลปินละครชาตรีจึงรวมตัวเฉพาะกิจเปิดทำการแสดงละครชาตรีออนไลน์ขึ้น ผ่านการไลฟ์สดเพจสื่อบ้านและอนุรักษ์ละครชาตรีเพชรบุรีให้ผู้ชมที่บ้านได้รับชมผ่านโทรศัพท์มือถือ เป็นการเข้าถึงผู้ชมเพื่อหวังพลิกฟื้นสถานะความเป็นอยู่ของตัวศิลปินในช่วงเวลาที่เผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวโดยใช้วิธีการขอรับการสนับสนุนเป็นรายได้ไว้ใช้จ่ายในครอบครัว อีกทั้งการจัดแสดงละครชาตรีออนไลน์เปรียบเสมือนการสร้างโอกาสด้วยแนวคิดว่าการจัดแสดงเป็นฝึกฝนตนเองให้มีความชำนาญขึ้นหรือมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้นภายหลังโควิด-19 ผ่านพ้นไป นับได้ว่าแม้ในช่วงเวลาที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ย่ำแย่ แต่ศิลปินกลับมองหาหนทางสร้างสรรค์การแสดงรูปแบบใหม่ พยายามศึกษาและตั้งคำถามถึงรูปแบบการแสดงและการสื่อสารผ่านสื่อใหม่ทั้งนี้ในการแสดงละครชาตรีออนไลน์ที่เปลี่ยนการรับชมจากสถานที่จัดแสดงย้ายฐานมาสู่การรับชมทางหน้าจอย่อมส่งผลต่อรูปแบบการแสดงซึ่งควรค่าแก่ศึกษาว่าศิลปินพื้นบ้านมีแนวทางการปรับการแสดงละครชาตรีที่เป็นละครจาริตมาสู่ละครออนไลน์ (Digital Theatre) ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มแบบใหม่อย่างไร

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการสื่อสารกับสุนทรียนิเทศศาสตร์ในงานการแสดง

การสื่อสารเชิงสุนทรียะ หรือ “สุนทรียนิเทศศาสตร์” (Aesthetic communication) เป็นการสมาสคำว่า “สุนทรียะ” กับ “นิเทศศาสตร์” เข้าไว้ด้วยกัน สุนทรียนิเทศศาสตร์อิงกับสุนทรียศาสตร์หรือปรัชญาแห่งศิลปะ (Aesthetics or Philosophy of Arts) อันเป็นสาขาหนึ่งของคุณวิทยาหรือทฤษฎีคุณค่า (Axiology or theory of Value) จึงครอบคลุมแนวคิดสุนทรียศาสตร์ การสื่อสารและกระบวนการสื่อสารที่มุ่งเน้นนันทประโยชน์หรือความเพลิดเพลินใจ เนื่องด้วยการสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์และมนุษย์เป็นผลผลิตและผู้ผลิตวัฒนธรรมแห่งการสื่อสารในแต่ละสังคม

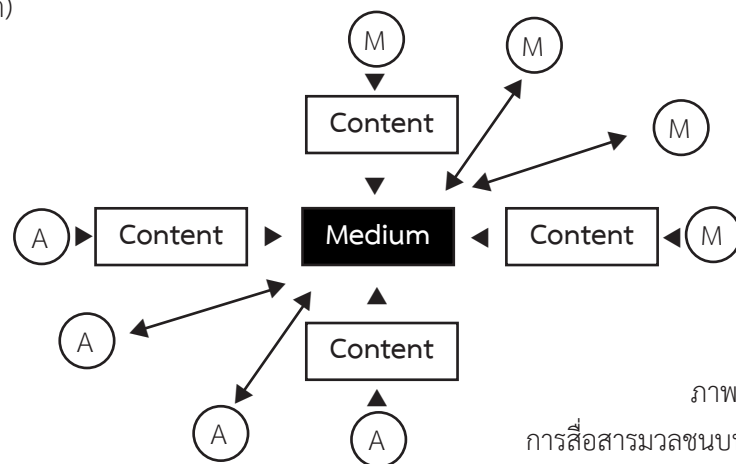
ในงานสื่อสารการแสดง ข่าวสารหกถึงเจ็ดประการจะถูกส่งพร้อมในกันขณะแสดง เพราะศิลปะการแสดงคือการแสดงออก (Express) ของความรู้สึกหรืออารมณ์ ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างศิลปินกับผู้ชม เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่ไม่ใช่แค่เพียงการปลดปล่อยของศิลปินผู้สร้างสรรค์ และไม่ใช่เพียงประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในตัวผู้ชมงานศิลปะเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการสื่อสารที่ศิลปินมีความต้องการที่จะให้ผู้อื่นรู้และเข้าใจในสิ่งที่แสดงออกมา ศิลปะจึงได้กลายเป็นเครื่องมือที่จะใช้กระตุ้นให้ผู้รับสารได้รู้ถึงความรู้สึกความกดดันทางจิตใจของศิลปิน โดยสื่อสารผ่านผลงานทางศิลปะไปสู่ผู้รับ

นอกจากนี้ในปัจจุบันการสื่อสารทางการแสดงยึดโยงอยู่กับระบบทางวัฒนธรรมด้วยซึ่งอันได้แก่ อัตลักษณ์แห่งตน (Self) ระบบความสัมพันธ์ของผู้สื่อสาร (Relationship) สถานการณ์การสื่อสาร (episode) และวัฒนธรรม (Culture) องค์ประกอบเหล่านี้ก่อให้เกิดหน่วยย่อยของการสื่อสาร ด้านการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมจึงที่ให้ความสำคัญกับสถานการณ์หรือองค์ประกอบของการสื่อสาร รวมถึงประเภทของการสื่อสารที่ส่งผลต่อชนบในการสร้างสรรค์ โดยแบ่งสาระสำคัญตามทฤษฎีสุนทรียนิเทศศาสตร์ในงานการแสดง (อ้างอิงในถินนันทอนวัชศิริวงศ์, 2546, น.3-29) คือ

1. ทฤษฎีการแสดงออก (Express Theory) ศิลปะที่ก่อให้เกิดรส เป็นการสื่อสารเชิงอารมณ์ความรู้สึก ความคิด-จิตใจ และกระบวนการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับความรู้เชิงสหวิทยาการ การแสดงออกและการสร้างสิ่งทีก่อให้เกิดรสแก่ผู้ชม

2. ทฤษฎีรูปแบบ (Form Theory) แบบแผนหรือรูปแบบเป็นส่วนกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ หรือกลวิธีในการนำเสนอ ซึ่งแสดงถึงรูปแบบของงานศิลปะนั้นๆ ซึ่งเป็นรูปแบบที่นัยสำคัญ เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกับมิติทุกด้าน ทุกองค์ประกอบและทุกส่วนของงานการแสดง ดังนั้นการสื่อสารกับสุนทรียนิเทศศาสตร์ในงานการแสดงจึงเป็นแนวทางในการนำมาวิเคราะห์ละครชาตรีออนไลน์ถึงการแสดงออกและกลวิธีในการนำเสนอที่ถ่ายทอดสู่สายตาของผู้ชมการแสดง แนวคิดสื่อและเทคโนโลยี (Media and Technology Theme)

ปัจจุบันเทคโนโลยีได้พัฒนาขึ้นจนทำให้โลกเป็นยุคแห่งนวัตกรรม เทคโนโลยีที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ควบคุมวิถีชีวิตของมนุษย์เรามากขึ้น จนอาจจะกล่าวได้ว่าโลกทั้งใบกำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคข้อมูลข่าวสาร (Information Age) ซึ่งเนื่องมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศที่เป็นตัวขับเคลื่อนโลกทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ อาทิ ระยะเวลาในการสื่อสารหายไป การสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ตลอดเวลา ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ความเสมอภาค ความเท่าเทียมของการรับรู้ข่าวสาร การสร้างสายใยและพันธมิตรในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร โลกจึงได้กลายเป็นโลกที่ไร้พรมแดน เทคโนโลยีสมัยใหม่กับสื่ออินเทอร์เน็ตเป็นลักษณะการสื่อสารในสังคมสมัยใหม่ที่ทำให้สามารถสื่อสารกันโดยข้ามพ้นขีดจำกัดของสถานที่และเวลา ผู้รับสารเห็นวัฒนธรรมที่หลากหลายผ่านเข้ามาทางสื่ออินเทอร์เน็ต ดังนั้นแล้วลักษณะการสื่อสารที่ครอบคลุมรูปแบบและหลายบทบาทเช่นนี้ ทำให้กระบวนการสื่อสารบนอินเทอร์เน็ตไม่สามารถที่จะอธิบายได้ด้วยแบบจำลองกระบวนการสื่อสารแบบดั้งเดิม จึงมีกระบวนการสื่อสารแบบใหม่บน “World Wide Web” ตามรูปแบบการจำลองการสื่อสารมวลชนบนสื่ออินเทอร์เน็ต ดังภาพ (รูปภาพที่ 1 แบบจำลองการสื่อสารมวลชนบนสื่ออินเทอร์เน็ต)

ภาพที่ 1 แบบจำลอง
การสื่อสารมวลชนบนสื่ออินเทอร์เน็ต

จากแบบจำลองสื่อสารมวลชนบนสื่ออินเทอร์เน็ตแสดงให้เห็นได้ว่าข้อมูลข่าวสารสร้างขึ้นโดยสื่อมวลชน (M) หรือเนื้อหาจะถูกสร้างขึ้นโดยผู้รับสาร (A) ก็ได้ สื่อมวลชนและผู้รับสารจะส่งผ่านข้อมูลที่ตนเองสร้างขึ้น ไปยังตัวสื่อ (Medium) ก็คือระบบสื่อสารใน World Wild Web ผู้รับสารจะเข้ามาสืบค้นข้อมูลและส่งข่าวสารหรือเนื้อหา (Content) โดยการตั้งหัวข้อ ตั้งกระทู้ โพสต์ ฯลฯ และผู้สนใจคนอื่น (ผู้รับสาร) ก็เข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็น ผู้ใช้งานจึงเป็นได้ทั้ง M และ A ได้ในขณะเดียวกัน (สุธี พลพงษ์ และคณะ, ชุตความรู้ นิเทศศาสตร์ โครงการตำราคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวตรงกับทัศนะของ ผศ.ดร.สำราญ แสงเดือนฉาย ในบทความ “การออกแบบสารในรูปแบบชีวิตวิถีใหม่” ที่ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัลว่าสนองต่อการสื่อสารของมนุษย์ที่ต้องการเป็นทั้งผู้ผลิตสารไม่ใช่แค่เพียงผู้รับสารและด้วยเหตุปัจจัยรูปแบบชีวิตวิถีใหม่ก่อให้เกิดการออกแบบสารที่ปรากฏในสื่อสังคมออนไลน์มีรูปแบบ กลวิธี การออกแบบสารตามพลวัตรแปรเปลี่ยนไป ดังนี้

1. การสร้างความประทับใจแรก เป็นการออกแบบสารที่ต้องสร้างการผัสสะทางอารมณ์ (emotion design) ให้รับรู้ได้ถึงแก่นแนวคิดของสาร
2. สดใหม่ สารที่ออกแบบจะต้องทำหน้าที่ในการบอกเล่า เผยแพร่ ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ หรือประเด็นความสนใจที่เกิดขึ้นใหม่ๆ ที่ตรงกับความต้องการและช่องทางการเปิดรับข่าวสารของกลุ่มเป้าหมาย
3. ความเกี่ยวข้อง การออกแบบสารจะต้องมีประเด็นของเรื่องราวที่น่าสนใจที่ชัดเจน สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย สารที่ออกแบบจะต้องเป็นเรื่องที่ผู้รับสารสนใจ เป็นประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการแสดงทัศนคติ
4. สั้นกระชับ เข้าใจง่าย การออกแบบสารจะต้องสร้างการจดจำได้ง่าย เกิดความเข้าใจได้โดยทันที และต้องสร้างกระแสสังคม
5. เล่าเรื่องข้ามสื่อ การออกแบบสารในยุคสื่อดิจิทัล ผู้ออกแบบสารจะต้องออกแบบสารและค้นหากลิวิธีการเล่าเรื่อง ในเรื่องที่ต้องการเล่าเหล่านั้นๆ ให้สามารถไปนำเสนอได้หลากหลายสื่อและเหมาะสมกับธรรมชาติของสื่อนั้นๆ
6. ความจริง ความดี ความงาม การออกแบบสารจะต้องนำเสนอ ‘ความจริง’ ผู้ออกแบบสารจะต้องตรวจสอบยืนยันความถูกต้องของข้อมูล สร้างความรู้ สร้างการรับรู้ และสร้างทัศนคติกับผู้รับสารเกี่ยวกับ ‘ความดี’ คือสารจะต้องทำหน้าที่ในการจรรโลงสังคมและ ‘ความงาม’ สารต้องก่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจ ด้วยบทบาทของเทคโนโลยีการสื่อสารในปัจจุบันประกอบกับสถานการณ์รูปแบบชีวิตวิถีใหม่ที่แปรเปลี่ยนไป ซึ่งในการแสดงละครชาตรีที่จัดการแสดงในผ่านสื่อออนไลน์จึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกิดการปรับตัวหรือปรับเปลี่ยนไปสู่สิ่งใหม่

แนวคิดการแปลงสื่อเปลี่ยนสาร

สื่อแต่ละสื่อจะมีเอกลักษณ์เฉพาะสื่อ ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนสื่อ เนื้อหาในสื่อดังกล่าวก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้วยเพื่อความเหมาะสม เช่น สื่อนวนิยายเป็นสื่อที่แสดงด้วยตัวอักษรเพียงประการเดียว แต่สื่อการแสดงประเภทอื่นๆ อย่างภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์จำเป็นต้องใช้ภาพ เสียง และแสง สร้างอารมณ์ต่างๆ ให้เกิดขึ้น การแสดงจึงไม่จำกัดแค่เพียงตัวอักษรเท่านั้น แต่ตัวอักษรก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะบอกเรื่องราว ความคิด อารมณ์ ความรู้สึกของตัวละครให้ผู้ชมได้ทราบ

การเชื่อมโยงเนื้อหาที่ใช้เป็นหลักคือการเล่าเรื่องและการนำเสนอประเด็นหรือ “สาร” ตามที่แสดงอยู่ในต้นฉบับให้ปรากฏในตัวบทอันใหม่ และตามหลักการของสัมพันธ์บท (Intertextuality) สัมพันธ์บท (Intertextuality) ซึ่งหากพิจารณาคำแปลหมายถึง “การถ่ายทอดเนื้อหา” หรือ “การเชื่อมโยงเนื้อหา” กล่าวว่ามีเนื้อหาเกิดขึ้นมาใหม่นั้น ต้องมีเนื้อหาเดิมที่เคยได้กล่าวไว้แล้ว แต่อย่างไรก็ตามในการนำมากล่าวถึง อ้างถึง หรือเขียนถึง ก็จะมีรูปแบบใหม่ตามเนื้อหาที่หยิบมาพูดในครั้งใหม่ เช่นเดียวกับนวนิยายและละครโทรทัศน์นั้นคือสื่อทั้งสองประเภทต้องมีการรักษารูปแบบเดิม (Convention) และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้น (Invention) ทั้งนี้แล้ว นพพร ประชากุล กล่าวถึงแนวคิดสัมพันธ์บทในหนังสือแนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา การเปรียบเทียบ “ตัวบทต้นทาง” กับ “ตัวบทปลายทาง” เป็นการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างตัวบททั้งสอง มีอะไรที่หายไปบ้าง มีอะไรที่เพิ่มเติมขึ้นมา มีอะไรบ้างที่ถูกดัดแปลงไป เพราะอะไร ทำไม และอย่างไร (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) ดังนี้

1. ขยายความ (Extension) หมายความว่า ในตัวบทปลายทางมีการเพิ่มเติมเนื้อหาอะไรซึ่งตัวบทต้นทางไม่มี มีเหตุผลอะไรของเพิ่มเติม ส่วนที่เพิ่มเติมใหม่เข้ามาเชื่อมโยงสัมพันธ์กับตัวบทที่มีแล้วอย่างไร/หรือเพื่อทำหน้าที่อะไร การขยายความมีผลทำให้ความหมายทั้งหมดเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่
2. การตัดทอน (Reduction) หมายความว่า ในตัวบทปลายทางมีการตัดทอนเนื้อหาอะไรจากตัวบทต้นทางลงไปบ้าง มีเหตุผลอะไรของการตัดทอน และการตัดทอนนี้ส่งผลถึงเรื่องความหมายของตัวบทใหม่
3. การดัดแปลง (Modification) หมายความว่า ในตัวบทปลายทางมีการดัดแปลงเนื้อหาอะไรจนทำให้ตัวบทปลายทางมีรูปลักษณะไม่เหมือนเดิมหรือแตกต่างจากเดิมตัวบทต้นทาง

ประวัติและความเป็นมาละครชาตรีเมืองเพชร

ละครชาตรี เป็นละครเก่าแก่ที่ได้รับแบบอย่างมาจากอินเดียในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยโบราณละครชาตรีหรือที่ภาคใต้เรียก “โนห์รา” นั้นเป็นที่นิยมแพร่หลายทางภาคใต้ของไทย เพราะนิยมแสดงเรื่องพระสุธนโมหิราจากงานวิจัยของจันทิมา แสงเจริญ เอกสารประกอบงานมหกรรมศิลปวัฒนธรรมอาเซียนสัมพันธ์เฉลิมพระเกียรติ ครั้งที่ 5 ของจังหวัดเพชรบุรี ประกอบกับการสัมภาษณ์นักวิชาการและศิลปินละครชาตรีและผู้เกี่ยวข้องกับการแสดงละครชาตรีเมืองเพชร ทำให้สามารถศึกษาพัฒนาการของละครชาตรีตามยุคสมัย ดังนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยา จากบันทึกของลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระนารายณ์มหาราช ตลอดจนหนังสือคำให้การกรุงเก่ากล่าวถึงจังหวัดเพชรบุรีในอดีต มีความสำคัญในฐานะเมืองเชื่อมระหว่างกลุ่มเมืองภาคกลางและหัวเมืองปักษ์ใต้ที่มีความใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยา เมืองเพชรบุรีจึงได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีจากกรุงศรีอยุธยา ส่วนความเป็นมาของละครชาตรีสันนิษฐานว่าละครชาตรีเกิดขึ้นสมัยอยุธยา สะท้อนว่าแต่เดิมเป็นละครแสดงอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาโดยขุนศรีธาดา ครูผู้มีชื่อเสียงได้นำลงไปสอนเผยแพร่ในภาคใต้และแสดงเรื่อง “มโนห์รา” และบางตำรากล่าวถึงหลักฐานภาพวาดการแสดง “ท่ารำมโนห์ราชาตรี” ผนังพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ที่เขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2277 จากภาพวาดแสดงถึงการแสดงละครชาตรีโบราณที่ยึดถือประเพณีและความเชื่อมั่นทางไสยศาสตร์ด้วยภาพโรงละครชาตรีในอดีต นอกจากนี้แล้วปรากฏหลักฐานเป็นรูปปูนปั้นท่ารำรำละครชาตรี บริเวณหน้าบันฝั่งทางทิศใต้ของพระวิหารน้อย ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ณ วัดมหาธาตุ

วรวิหาร วัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองของ จ.เพชรบุรี จึงเชื่อกันว่าละครชาตรีคงมาเล่นในวัดมหาธาตุแต่เดิม แล้วมีความนิยมจัดละครถวายหลวงพ่อดืสันต์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมศรัทธาและหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเมืองเพชร ครูช่างจึงบันทึกภาพการร่ายรำในละครไว้ในงานประติมากรรม

สมัยกรุงธนบุรี ละครชาตรีในเมืองเพชรบุรีไม่ได้ปรากฏอย่างเด่นชัด แต่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับประวัติความเป็นมาของละครชาตรีที่จากคณะละครปักษ์ใต้คือกลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนบริเวณสนามควาย และจัดตั้งคณะละครรับเหมาแสดงงานการแสดงเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกทัพไปปราบเจ้านครศรีธรรมราชและพาขึ้นมากรุงธนบุรีพร้อมด้วยพวกละคร

สมัยรัตนโกสินทร์ ด้วยว่าเมืองเพชรบุรีดำรงอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่านจึงทำให้เมืองเพชรบุรีได้รับวิทยาการใหม่ๆ จากเมืองหลวงโดยเฉพาะการละคร ดังนั้นทั้งหลักฐานภาพถ่ายและคำบอกเล่าของศิลปินละครชาตรีเมืองเพชรมักจะกล่าวถึงจุดเริ่มต้นละครชาตรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ด้วยทรงโปรดเกล้าฯ สร้างพระราชนิพนธ์ละครสี่พระองค์ เพื่อใช้เป็นทีประทับแรมและทรงทำพระราชพิธีต่างๆ ทำให้ชาวเมืองเพชรบุรีได้ชมละครราชสำนักที่นำมาจัดแสดง ประกอบกับพบหลักฐานคณะละครชาตรีที่เก่าแก่ของจังหวัด “นายสุข” ชาวตำบลหน้าพระลาน ที่นำวิชาความรู้ละครชาตรีจากของชาวคณะละครชาตรีบริเวณสนามควายมาจัดตั้งคณะละครเป็นของตนเองขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรีจนกระทั่งมีชื่อว่า “คณะละครนายทองสุข” หรือ “ละครนายสุข” เมื่อได้จัดแสดงถวายหน้าพระที่นั่ง จนเป็นที่พอพระราชหฤทัย ได้รับโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงอภัยพลรักษ์” ชาวเมืองจึงเกิดทั้งความนิยมและความตื่นตัวฝึกหัดละคร โดยเฉพาะบุตรีธิดา ทั้งลูกเขยลูกสะใภ้ของหลวงอภัยพลรักษ์ ที่ได้รับการปลูกฝังถ่ายทอดละครชาตรีจนสามารถแสดงได้เกือบทุกคน

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีการฝึกหัดการแสดงท่ารำตามแบบอย่างละครหลวงจากราชสำนักโดยมีเจ้าคุณจอมมารดาเอนเป็นผู้ฝึกละครในวังหน้าให้ แล้วนำมาผสมผสานกับละครของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) ซึ่งมีหม่อมเมือง (บุตรีของหลวงอภัยพลรักษ์) ได้รับการฝึกหัดละครตามแบบละครหลวง การละครชาตรีจึงเริ่มผสมผสานละครชาวบ้านกับละครในเมื่อหม่อมเมืองเล่นละครถวาย จนได้รับพระราชทานพื้นที่บริเวณ “หน้าพระลาน” เพื่อเป็นที่แสดงละครเป็นประจำ เนื่องด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่เข้ามาปฏิบัติราชการที่เมืองเพชรบุรีเกิดการฝึกหัดละครขึ้นอย่างแพร่หลาย จนมีคณะละครชาตรีจัดแสดงอยู่ถึง 5 คณะ คือ “ละครหลวงอภัยพลรักษ์” “ละครหลวงทิพย์อาชญา” “ละครต่ำไปล์” “ละครยายปู้” “ละครบางแก้ว” (ชุมชนบ้านแหลม) ในช่วงเวลานั้นละครชาตรีมีไว้เพื่อความบันเทิง ประดับเกียรติยศของพระบรมวงศานุวงศ์ขุนนางและชนชั้นสูง ดังนั้นในอดีตศูนย์กลางถ่ายทอดละครชาตรีเมืองเพชรจึงอยู่ที่หน้าพระลาน การละครชาตรีในสมัยนี้ได้กลายเป็นมรดกประจำเมือง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 นายบุญยัง จันทรสุนทร ข้าราชการของหลวงอภัยฯ ผู้สืบทอดการแสดงละครชาตรี ได้มีโอกาสจัดแสดงละครชาตรีถวายจนได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “ขุนพิทักษ์เสนา” คณะละครในสมัยนี้แบ่งออกเป็นกลุ่มละครในเมือง และกลุ่มละครบางแก้ว เกิดมีคณะละครทั้งเก่าและคณะที่ตั้งขึ้นใหม่มากมาย สะท้อนให้เห็นว่าอาชีพละครยังมีรายได้ดี มีผู้สนใจฝึกหัดละครโดยทั่วหน้าเพราะถือว่าเป็นอาชีพที่รายได้ดี มีเกียรติ

ประมาณพุทธศักราช 2466 ละครชาตรีเมืองเพชรพัฒนารูปแบบโดยนำเอาละครอย่างของหลวงมาปรับปรุงแบบ พัฒนาสู่ละครไทยหรือละครโรงใหญ่ โดยขุนพิทักษ์ทัศนและหม่อมเมือง (บุตรสาวของหลวงอภัยพลรักษ์) ได้พัฒนาเป็นละครอย่างของหลวง โดยเรียกละครที่ปรับปรุงใหม่ว่า “ละครไทย” หรือ “ละครโรงใหญ่” เพราะใช้ผู้เล่นมากกว่าละครชาตรี มีประมาณ 10-20 คน ผู้แสดงไม่ต้องร้องบทเอง ไม่มีคนบอกบทเช่นเดียวกับละครนอก และมีฉากกันประกอบที่สวยงาม (ส่วนละครชาตรี เรียกว่า “ละครโรงเล็ก” เนื่องจากผู้แสดงจำนวนน้อยและเครื่องใช้เครื่องดนตรีน้อยชิ้น) ต่อมาความนิยมในการจัดแสดงละครไทยมากกว่าละครชาตรี ส่งผลต่อการสืบทอดละครชาตรีขาดความต่อเนื่อง เนื่องจากการแสดงละครไทยง่ายกว่า เนื่องจากไม่ต้องร้องบทเอง และได้รับค่าตอบแทนสูงกว่า จนกระทั่งบางคณะเลิกอาชีพละคร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เป็นช่วงที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะวิกฤต ละครชาตรีได้รับความนิยมน้อยลงเฉกเช่นเดียวกับมหรสพรูปแบบอื่น แต่สามารถดำรงต่อไปได้ด้วยการอุปถัมภ์จากเจ้าจอมโดยมีการจัดแสดงละครถวายหน้าที่ประทับทุกคืน และครองชีพหลักด้วยการแสดงละครแก่ชนตามความเชื่อดั้งเดิมจนกระทั่งปลายรัชสมัยเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยสภาพการณ์เช่นนี้สั่งบันเทิงใจยอมชบเซาลงด้วย

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2477-2489) ได้เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาหรือสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจตกต่ำ บ้านเมืองไม่สงบและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการแสดงไทยได้รับความนิยมน้อยลง เมื่อจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ผู้นำของชาติได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมขึ้นและออกพระราชกฤษฎีกาให้กรมศิลปากรควบคุมการแสดงละคร กำหนดให้ผู้แสดงละครเป็นอาชีพ ต้องมีใบประกาศรับรองว่าเป็นศิลปินจากกรมศิลปากรส่งผลให้ผู้แสดงละครต้องปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อความอยู่รอด ผู้แสดงบางคนจึงเลิกอาชีพละครและหยุดการถ่ายทอด หรือบางกลุ่มละครแก้ไขปัญหาด้วยการเดินโรงไปจัดแสดงทั้งเหนือและใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจัดแสดงเพื่อแก้สิ้นบนมีทั้งจัดแสดงเพื่อแลกอาหารประทังชีพหรือจัดการแสดงละครชาตรีเพื่อความบันเทิงแก่ทหารญี่ปุ่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ 9 วัฒนธรรมตะวันตกที่ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศไทย ทำให้ผู้คนหันไปนิยมความบันเทิงแบบตะวันตกกันมากขึ้น เกิดกระแสความนิยมละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และดนตรีแบบตะวันตก ส่งผลให้ละครชาตรีจึงชบเซาลง และเนื่องด้วยความนิยมดนตรีสากลจึงส่งผลให้คณะละครชาตรีบางคณะได้นำดนตรีสากลอย่างวงเข้ามาผสมวงปี่พาทย์ตามกระแสนิยม

ต่อมาปี พ.ศ. 2498 กรมศิลปากรได้พัฒนาและปรับปรุงละครชาตรีเป็นละครชาตรีเครื่องใหญ่ เป็นพัฒนาการแสดงโดยนำการแสดงละครนอกมาผสม เรียกว่า “ละครชาตรีเข้าเครื่อง” หรือ “ละครชาตรีเครื่องใหญ่” โดยรูปแบบที่ปรับปรุงใหม่ คือ มีการแบ่งบทเป็นองก์ แต่ละองก์มีการเปิดและปิดม่านเพื่อเปลี่ยนฉากแบบสมจริงเรียงเป็นลำดับตามท้องเรื่อง ปรับกระบวนกรรำ บรรจุเพลงร้อง การแต่งกาย ยืนเครื่อง ผู้แสดงรำตามคนร้องแต่เจรจาเอง จึงเกิดเป็น “ละครชาตรีฉบับกรมศิลปากร” ขึ้น ทำให้เกิดการปรับการแสดงและองค์ประกอบศิลปกรรมศิลปการเพราะความนิยมของผู้ชม นอกจากนี้ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ระบบการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมรักษาและฟื้นฟูละครชาตรีเป็นละครชาตรี โดยจัดการแสดงละครชาตรีโรงใหญ่ที่มีผู้แสดงเป็นผู้ร้องและเจรจาเอง ปรับรูปแบบโดยได้นำเรื่องราวจากพงศาวดารหรือเรื่องตามประวัติศาสตร์มาใช้ในการแสดง อาทิ กรมศิลปากรจัดแสดงเรื่อง “รถเสน” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดแสดงเรื่อง “ศรีธรรมาโศกราช” และปัจจุบันละครชาตรีได้รับผลกระทบทางวัฒนธรรม ละครชาตรีชบเซาและถูกปรับเปลี่ยนเป็นการแสดงเพื่อแก้บนเป็นส่วนใหญ่ แต่ละครชาตรียังคงเป็นส่วน

หนึ่งในเอกลักษณ์ของชาวเพชรบุรี

องค์ประกอบของการแสดงละครชาตรี

1. ผู้แสดง ในสมัยโบราณใช้ผู้ชายแสดงล้วนมีตัวละครเพียง 3 ตัว คือ นายโรงตัวนาและตัวตลก ปัจจุบันผู้แสดงมีทั้งชายและหญิง ผู้แสดงละครชาตรีเมืองเพชรส่วนใหญ่เรียนรู้การรำในหมู่ญาติพี่น้อง และคนใกล้ชิด เป็นการถ่ายทอดทางมุขปาฐะและประสบการณ์ที่เกิดขึ้น ผู้สอน (แม่ครู) จะรู้ว่คนไหนมีแววที่จะแสดงเป็นอะไรจากบุคลิกของเด็กปัจจุบันการแสดงแต่ละครั้งใช้ผู้แสดงอย่างน้อย 6 คน ตัวพระ 2 ตัวนาง 3 และตัวตลก 1 หรือขึ้นอยู่กับเรื่องที่เลือกมาจัดแสดง

2. เรื่องที่แสดงเรื่องที่ใช้ในการแสดงส่วนใหญ่เป็นบทละครที่มีการถ่ายทอดมาจากละครชาตรีรุ่นเก่า ปัจจุบันนำเอาบทพระราชนิพนธ์ละครนอกหรือเรื่องในสมัยรัชกาลที่ 2 มาแสดง เช่น พระอภัยมณี ลักษณะนางค์ และขุนช้างขุนแผนละครชาตรีเมืองเพชรนิยมเล่นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น สังข์ทอง ไชยเชษฐา เป็นต้น

3. การแต่งกายการแต่งกายละครชาตรีเมืองเพชรมีการแต่งกายที่สวยงามตามแบบการแต่งกายละครไทย แต่รายละเอียดลดทอนลงน้อยกว่าและใช้เสื้อและลูกปักปักชุดละครการแต่งกายแบ่งเป็นตัวพระ ตัวนาง ตัวฤๅษี ตัวยักษ์จะสวมหัว ตัวละครที่เป็นสัตว์ก็จะสวมหัวสัตว์ ตัวตลกจะแต่งกายแบบง่าย ๆ อย่างชาวบ้าน คือ สวมผ้าถุง เสื้อยืดสีสดใสหรือแล้วแต่ความเหมาะสม

4. ดนตรีประกอบ เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในการแสดงละครชาตรี เพื่อเล่นกำกับตามลานวัด ไม่มีโรงละคร จะใช้เครื่องดนตรีไม่กี่ชิ้น เช่น กลองทัด โทนกลองชาตรี(กลองตุ้ม) โหม่ง กรับ ฉิ่งและอาจมีระนาดเอกหรือระนาดทุ้มด้วย บางครั้งใช้เครื่องดนตรีเพียงสอง ชิ้น คือ กลองตุ้มและกรับเท่านั้นขึ้นอยู่กับขนาดของโรงละคร

5. เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงการแสดงละครชาตรีเลือกใช้เพลงประกอบการแสดงที่ฝึกหัดได้ง่าย เพราะตัวละครต้องร้องเองเช่น เพลงร่าย เพลงขับ เพลงนางนาค เพลงขึ้นพลับพลา เพลงช้างประสาธนา เพลงโทนเพลงประกอบการแสดง นิยมใช้เพลงเชิด เสมอ ลา โลม โอด และบรรเลงเพลงโหมโรง เพลงเชิดในขณะบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และไหว้ครู เพลงเร็วเพื่อรำถวายมือ

6. สถานที่แสดงสถานที่แสดงตามที่เจ้าของคณะกำหนด จัดแสดงบริเวณบ้านศาลาในวัดที่บันไว้ที่กลางแจ้งหรือศาลเจ้าในปัจจุบันไม่มีการเสากลางเพราะผู้แสดงไม่รำเวียนเสากลางแล้ว ไม่ต้องมีสิ่งใดประกอบมากมาย ไม่ต้องมีฉากประกอบแค่เพียงมีหลังคาไว้บังแดดบังฝน มีเตียงเล็ก ๆ ให้ตัวละครนั่ง และต้องเว้นที่สำหรับวางเครื่องบูชาครู

ลำดับขั้นตอนการแสดงละครชาตรีเมืองเพชรในปัจจุบัน

ลำดับขั้นตอนในการแสดงแบ่งเป็น ภาคเช้าเวลา 9.00-12.00 น.และภาคบ่าย เวลา 13.00 – 15.00 น.

การแสดงละครชาตรีภาคเช้า เวลา 9.00-12.00 น.

1. พิธีทำโรง เป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูบาอาจารย์และบรรพบุรุษอำนวยการอวยพรเพื่อความ เป็นสิริมงคล 2 ขั้นตอน คือการปลุกโรง อาจจะใช้ศาลาที่มีอยู่แล้วหรือทำขึ้นใหม่ โดยปัจจุบันไม่นิยมมีเสากลางโรง และพิธีเบิกโรง เป็นการบูชาครู ปิดเสนียดจัญไร และสะกดโรง

2. การบูชาครู การแสดงความเคารพระลึกถึงและขอขมาครูปกปักรักษา เครื่องบูชาครู ประกอบด้วยดอกไม้ ธูป เทียน หมากพลู 6 คำ ใบจากและเงินกำนัน (ค่ากำนันจะแตกต่างกันในละคณะ) สัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องหมายแทนครู คือ พระภคฤๅษี (พ่อแก่)

3. การโหมโรง บรรเลงดนตรีก่อนการแสดง เพื่อเตรียมความพร้อม เพื่อบูชาครูตลอดจน ประชาสัมพันธ์การแสดง

4. ร้องประกาศครูลำดับขั้นตอนในอดีตจะมีการร้องบทไหว้ครู เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความ เป็นสิริมงคลและมีการร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มารับสินบน โดยประกาศชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และรายการเครื่อง สักวैया ผู้แสดงตัวพระคู่หน้าเพียงหนึ่งคนร้องนำในวรรคหน้าและผู้แสดงอื่นๆ เป็นลูกคู่ร้องรับวรรคหลัง

5. รำถวายมือ(รำเพลงหรือรำพายเรือ) เป็นการรำเพลงช้าเพลงเร็วถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นิยมใช้ผู้ แสดง 4-6 คน หรือตามจำนวนที่เจ้าภาพติดสินบนไว้ตัวพระจะรำคู่หน้าถัดไปจึงเป็นตัวนาง

6. ร้องประกาศโรงในภาคเช้า (ภาคครู) การร้องเพื่อบูชาสรรเสริญพระคุณครู มารดา บิดาและ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคลผู้แสดงนั่งบนเตียงร้องเพลงและรำตามเนื้อร้องและมีลูกคู่รับ บทร้อง นอกซึ่งคล้ายกับโนราของชาวปักษ์ใต้

7. การรำซัดซาตริ(การรำซัดหน้าบท หรือรำซัดหน้าเตียง) รำเพื่อบูชาครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้ รำจะรำที่พื้นหน้าเตียง ปัจจุบันไม่มีขั้นตอนการรำซัดซาตริแล้ว เนื่องจากผู้ที่จะสามารถรำซัดซาตริได้ต้อง ได้รับการถ่ายทอดมาโดยตรงทำให้ผู้ว่าจ้างต้องแจ้งความประสงค์มาก่อนล่วงหน้าซึ่งจะมีค่าบูชาครูแยก จากค่าจ้างจัดแสดงละคร

8. การจับเรื่องแสดงหรือการแสดงละคร เริ่มที่คนบอกบทบอกบทให้คนร้องเพลงเชิญครูทุกองค์ บอกกล่าวครูบาอาจารย์เพื่อเล่นเรื่องและรำ (ในบางตำราเรียกว่า “ร้องคำพริต” เป็นบทร้องขอความ เมตตาจากผู้ชมก่อนการแสดงละคร) เริ่มเรื่องด้วย ตัวพระเอกออกนั่งเมืองเล่าภูมิหลังของเรื่อง ตัวละคร แสดงตามบทบาทของตนโดยมีผู้บอกบททำหน้าที่บอกบทกับผู้แสดง ผู้แสดงร้องตามบทนั้น 1 วรรค มี ลูกคู่ร้องรับเมื่อผู้แสดงร้องและรำจบไปตอนหนึ่ง แล้วหยุดเพื่อเจรจาและเล่าเหตุการณ์ เมื่อแสดงจบจบ บทของตน แล้วจึงลุกจากเตียงไปนั่งข้างเตียง แล้วผู้แสดงคนอื่นจะเดินไปนั่งเตียงเพื่อแสดงต่อไปส่วนตัว ละครที่ไม่มีบทของจะทำหน้าที่ลูกคู่ร้องรับ หรือช่วยกันตีกลอง กรับ ฉิ่ง ฉาบไปด้วย

9. พิธีลาเครื่องสักวैयाเป็นการกล่าวปิดการแสดงภาคเช้าและลาเครื่องสักวैयाที่ถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การแสดงละครชาติราศย์ 13.00 – 15.00 น.ข

- การประกาศโรงบ้าย โหมโรงและเป็นการร้องหน้าบทก่อนแสดงละคร
- จับเรื่องแสดง (จัดแสดงละครต่อหรือเล่นเรื่องใหม่) ในอดีตจะเล่นละครต่อจากช่วงเช้า หรืออาจจะแสดงเรื่องใหม่
- ปิดการแสดงและพิธีลาโรง เป็นการปิดการแสดงในภาคบ้าย ตัวละครที่เป็นตัวเอกหรือ ตัวตลกจะกล่าวตัดบทในเนื้อเรื่อง เพื่อปิดการแสดง นิยมให้ตัวตลกตัดบทปิดเรื่องแสดง โดยพูดว่า “สินบาทขาดสินบนให้ขาดกันวันนี้”

จากการสัมภาษณ์ผู้แสดงละครชาติราศย์หลายท่านพบว่า พิธีกรรมบางอย่าง อาทิ บทร้อง ประกาศครูบางบท ร้องคำพริต ร้องส่งเจ้า และพิธีลาโรงถูกตัดทอนออกจากลำดับขั้นตอนการแสดงละคร ชาติราศย์ในปัจจุบัน เนื่องจากผู้ทำพิธีกรรมขาดความชำนาญ หรือไม่ได้รับการถ่ายทอดโดยตรงซึ่งถือกันว่า เมื่อไม่ได้รับมอบจากครูก็ไม่สมควรที่ทำในขั้นตอนดังกล่าว

การดำเนินการจัดการแสดงละครชาตรี

การแสดงละครชาตรีจะดำเนินการจัดการแสดง โดยเริ่มต้นเมื่อมีผู้ว่าจ้างให้แสดงกับหัวหน้าคณะ หัวหน้าคณะ โดยที่การว่าจ้างมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัว คนรู้จักหรือเคยว่าจ้างกันมาก่อน หรือมาจากการได้ชมการแสดงของคณะละครนั้นเล่นแล้วเกิดติดใจพอใจในฝีมือด้วยการแสดงละครที่สนุกสนาน เมื่อต้องการหาละครมาเล่นจึงติดต่อคณะละครคณะมาจัดแสดงตามโอกาสต่างๆ

หัวหน้าคณะที่ได้รับการติดต่องาน เมื่อรับงานจะตกลงราคาค่าจ้างแสดงและรายละเอียดต่างๆ อาทิ เรื่องที่จะจัดแสดง วันเวลาและสถานที่ที่หัวหน้าคณะจะรับผิดชอบดูแลการแสดงให้เป็นไปตามจุดประสงค์ของเจ้าภาพ ตามปกติการแสดงแต่ละครั้งใช้ผู้แสดงอย่างน้อย 6 คนขึ้นไป จำนวนผู้แสดงจะขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะจัดแสดง ในอดีตก่อนการแสดงหัวหน้าคณะจึงจัดเตรียมผู้แสดงในคณะที่เห็นว่าเหมาะสมขึ้นแสดง ปัจจุบันผู้รับงาน/หัวหน้าคณะที่เป็นคณะละครขนาดเล็กจะจัดหานักแสดง คนบอกบทหรือผู้บอกบทที่มีความสามารถสูง เนื่องจากในคณะของตนไม่มีผู้แสดงที่เหมาะสมหรือแสดงในบทนั้นๆ ได้นอกจากผู้แสดงแล้ว หัวหน้าคณะจะรับผิดชอบติดต่อกับนักดนตรี เครื่องแต่งกาย เครื่องหัว และอุปกรณ์การแสดงต่างๆ เพื่อให้การแสดงสมบูรณ์สวยงามสมดังเจตนารมณ์ของเจ้าภาพ

การปรับรูปแบบการแสดงละครชาตรีออนไลน์

การแสดงละครชาตรีออนไลน์ เกิดขึ้นจากการรวมตัวเฉพาะกิจของศิลปินละครชาตรีที่ปรับตัวเพื่อสร้างรายได้ในช่วงเวลาเผชิญกับสถานการณ์โควิด-19 โดยมีกรอบหรือขอบเขตในการดำเนินงานตามมาตรการรัฐที่กำหนดแนวทางปฏิบัติ ประกาศ และคำสั่งป้องกันเพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จัดการแสดงถ่ายทอดสดทางเฟซบุ๊ก (Facebook Live) สืบสานและอนุรักษ์ละครชาตรีเพชรบุรีจากการสัมภาษณ์ศิลปินร่วมตัวสร้างสรรค์ผลงานและเข้าปรึกษาศิลปินละครชาตรีอาวุโส โดยการแสดงละครชาตรีออนไลน์ปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอและการแสดงให้เข้าสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาโดยการรวบรวมเอกสาร การแสดงละครชาตรีไลฟ์สด การสัมภาษณ์นำมาสู่วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจึงเกิดเป็นผลของการศึกษารูปแบบการแสดงละครชาตรีออนไลน์สรุปกระบวนการ 7 กระบวนการ ได้ดังนี้

1. ลดทอนการนำเสนอช่วงพิธีกรรม

การแสดงละครชาตรีปัจจุบันมีวัตถุประสงค์หลักจัดการแสดงเพื่อแก้สินบน ตามความเชื่อโบราณที่เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลความสำเร็จ ซึ่งเมื่อแสดงสัจจะตั้งใจถวายละคร ละครชาตรีจึงเข้ามามีบทบาทเพื่อแก้สินบน แต่การจัดแสดงละครชาตรีในรูปแบบออนไลน์จัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการจัดการแสดงเพื่อสร้างรายได้และเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์โรคระบาดการนำเสนอการแสดงจึงไม่มีพิธีกรรม การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์การรำถวายมือ และร้องประกาศโรงที่นำเสนอผ่านออกสื่อ แต่ก่อนแสดงกลุ่มศิลปินจะมีแม่ครูช่วยดำเนินการไหวครู(เนื่องด้วยจัดแสดงละครชาตรีที่บ้านของแม่ครู) ก่อนการแสดงจะจัดวางเครื่องบูชาครูและไหว้ครู ผู้แสดงและนักดนตรีจะบูชาครู บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นเมื่อเริ่มแสดง ผู้ดำเนินรายการกล่าวทักทายผู้ชมแล้วเสร็จ นักดนตรีเริ่มโหมโรง ร้องประกาศโรงโดยแม่ครูร้องบอกบท พร้อมลูกคู่รับ จากนั้นนักแสดงเข้าฉากเพื่อจับเรื่องแสดงตามลำดับ จากการสัมภาษณ์พบว่าในการแสดงครั้งแรกมีการรำชดหน้าเตียงเพื่อความเป็นสิริมงคลของคณะฯ จากการสัมภาษณ์คุณสุรัตน์ ออสน์เทียะกล่าวถึงช่วงพิธีกรรมว่า“ช่วงแรกปฐมฤกษ์บอกครูบาอาจารย์ มีการรำชดหน้าเตียงในสิ่งที่คุณย่าได้ถ่ายทอดไว้ได้เอาตรงนั้นออกมาในการ

ไลฟ์สดครั้งแรก ก่อนการจับเรื่อง”ซึ่งแสดงถึงธรรมเนียมของการแสดงละครชาตรีที่จะระลึกครูบาอาจารย์ ก่อนทำการแสดงทุกครั้ง

2. ปรับเรื่องราวตามความสามารถของผู้แสดงและใช้การฝึกซ้อมการแสดง

การจัดแสดงละครชาตรีออนไลน์จะนำเรื่องราวจากวรรณกรรมวัดเกาะ เรื่องบางเรื่องที่น่ามาจัดแสดงเป็นเรื่องที่ผู้ชมคุ้นเคย ชื่นชอบและให้ความสนใจ อาทิ สังข์ทอง ไกรทอง พระอภัยมณี ชุนช่าง-ชุนแผน แก้วหน้าม้า ฯลฯ บางเรื่องมีความประสงค์จัดแสดงโดยนำเรื่องราวแปลกใหม่อย่างวรรณกรรมพื้นบ้านโบราณ หาชมได้ยากมาจัดแสดง อาทิ นางขันทอง ชันแก้วนพเก้า พระโกมินทร์กุมาร ภายเพชรกายสุวรรณ ฯลฯ แต่ละครั้งการแสดง คณะผู้จัดทำ ประชุมร่วมกันเพื่อคัดสรรเรื่องราวและตอนที่มีความสนุกสนานและเหมาะสมกับผู้แสดงที่ล้วนเป็นศิลปินรุ่นใหม่ ภายหลังจากนักแสดงทำการแสดง นักแสดงจะได้รับคำแนะนำจากแม่ครูสะอาด จันทรสุข (แม่ครูแก้ว) อาจารย์ชัยรัตน์ ณ สงขลา และศิลปินละครชาตรีอีกหลายท่าน ที่คอยช่วยเหลือให้คำแนะนำถึงความเหมาะสมในการแสดงเป็นหลัก

“เด็กที่มาแสดง เขาก็ไม่ได้เป็นละครเต็มตัว เราก็คงฝึก ณ วันนี้ จะเล่นเรื่องอะไรละ อยากเล่นไกรทอง ตอนเพลอบน คือหึงกันสามนาง เอา.แต่เธอต้องมาซ้อมก่อน เพราะเธอไม่เป็น เธอต้องยังๆ ถ้าเขาเล่นดี เราก็บอกว่าเธอเล่นผ่าน ดีมาก เขาก็จะมีกำลังใจ พออาทิตย์นี้เล่นเรื่องไกรทองผ่านไปแล้ว อาทิตย์หน้าเราจะเล่นอะไรดี เธอจะเล่นตะเพียนทองไข่มุขก็ได้ๆ เอาสิ ใครจะเป็นตัวอะไร เราดูภาพดีกว่าลักษณะของเด็ก หมูเป็นพระเอกอยู่แล้ว อย่างน้องหนึ่งเป็นยักษ์ แต่ละคน จินเธอคนนี้เป็นนกได้ไหม พระเอกต้องปลอมตัวเป็นนก รานกได้ไหม ไหนรำยังงิ เรียนนาฏศิลป์บ้าง เด็กบางคนเขาเรียนนาฏศิลป์บ้าง ไหนลองดูสิ เอานาฏศิลป์มาผสมผสานกับละครพื้นบ้าน มันก็ลงตัวนะ มันก็ลงตัวดี เราสนับสนุนเขาแต่วันหนึ่งวันใด เขาเล่นเป็นเล่น เราจะบอกเขาว่าไม่ดี วันนี้เป็นไง ไม่ผ่าน เธอไม่ใช่นักแสดงแล้วเธอเล่นแล้ว เธอต้องเป็นนักแสดงสิ คุณดูต้องดูเธอ อย่าไปสนใจ ไลฟ์สดไปแล้วอย่าคิดเงินประกอบกับ ต้องคิดว่าเธอคุณค่าของเราไปแลกกับเขา”

“...มีแต่เด็กๆ เหมือนเรามาเริ่มหัดกันใหม่ ส่วนใหญ่เป็นรุ่นใหม่ มีคนแสดงเป็น แล้วเด็กบางคนไม่เป็น แต่อยากเป็น เราก็อามาหัด จากที่กระทั้งไม่เป็นเลย เป็นแค่รำถวายมืออย่างเดียวกลับเป็นได้ ตอนนี้นักนำที่เราให้ไปต่อยอด ใครหาเขาไป เขาก็แสดงได้แล้ว...เราจะทำอย่างไร ให้เด็กเราเป็น เราก็ออม ให้เด็กดูอย่างว่าเล่นอย่างงั้น...” (สะอาด จันทรสุข, สัมภาษณ์, 2564)

เรื่องราวการแสดงที่คัดสรรมาจึงคำนึงถึงข้อจำกัดด้านผู้แสดงที่เป็นคนรุ่นใหม่ และเรื่องที่เลือกจะส่งผลต่อระยะเวลาในการแสดง เพราะแต่ละครั้งการแสดงต้องมีการฝึกซ้อมการแสดงก่อนที่จะทำการแสดงสด มีซักซ้อมเตรียมการแสดงก่อน ซึ่งโดยปกติแล้วการแสดงละครชาตรี ศิลปินละครชาตรีจะสามารถแสดงได้เลยโดยไม่ต้องฝึกซ้อมล่วงหน้า แต่ภายหลังมีทางคณะฯ ได้ติดต่อให้นักแสดงละครชาตรีที่มีฝีมือเข้ามาร่วมแสดงจึงทำให้มีค่าใช้จ่ายในการแสดง

ด้านระยะเวลาในการแสดงการละครชาตรีออนไลน์ ซึ่งเริ่มจัดการแสดงครั้งแรกในเดือน เมษายน ปีพ.ศ.2563 จากการประชุมของคณะฯ จัดการแสดงในช่วงเวลา 17.30-18.30 น. เนื่องจากพิจารณาถึงเวลาเหมาะสมที่จะมีคนดูเข้ามาชมและเป็นช่วงเวลาเลิกงานประจำของผู้ร่วมแสดง การแสดงแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมง ในช่วงแรกการแสดงสดจัดแสดงทุกวัน โดยนำเสนอเนื้อหาในละครที่ต่อกันเพื่อความต่อเนื่องเรื่องราว จากนั้นขยับมาเป็นอาทิตย์ละสามครั้งโดยหยุดการแสดงในวันพุธ วันพฤหัสบดีและวันอาทิตย์ ภายหลังเหตุการณ์มาตรการควบคุมโรคผ่านพ้นไป ศิลปินกลับไปปฏิบัติงานละครชาตรีตามปกติมากขึ้นจึงจัดการแสดงละครชาตรีออนไลน์ในวันเสาร์-อาทิตย์ และปัจจุบันจัดการแสดงเดือนละหนึ่งครั้งตามลำดับ เนื่องจากศิลปินละครชาตรีกลับไปแสดงละครชาตรีตามปกติที่สร้างรายได้ที่แน่นอนกว่า

3.รักษาเอกลักษณ์การแสดง โดยเปลี่ยนพื้นที่และระยะของการแสดงตามลักษณะการวางกล้อง วิธีการแสดงใช้รูปแบบการแสดงละครพื้นบ้าน ตามแบบฉบับละครชาตรีเมืองเพชร เน้นการร้อง เป็นร้องประกอบโทนกลอง เรียกว่า “การร้องโทน” ซึ่งเป็นจุดเด่นของละครชาตรีเมืองเพชร นอกจากการร้อง การรำที่ยังคงรักษาขนบการแสดงแล้ว จุดสำคัญของการแสดงละครชาตรี คือ บทตลก จึงมีการปรับบทพูดปรับเนื้อหาให้ทันสมัยใหม่ สอดแทรกบทตลก มุขสด วลีฮิต คำฮิต เพลงฮิตที่มีเนื้อหาร่วมสมัยกับคนดู การแสดงละครชาตรีออนไลน์ปรับวิธีการแสดงที่เกี่ยวกับการใช้พื้นที่เวที เพราะจัดแสดงที่บ้านของศิลปินที่มีพื้นที่แคบ มีการปรับระยะการรำ การเดิน การแสดงโดยคำนึงถึงมุมมองและการจัดวางกล้อง นักแสดงต้องรักษาระยะและพื้นที่การแสดงเพื่อให้ผู้ชมเห็นการแสดงผ่านกล้องโทรศัพท์ได้โดยไม่เสียอรรถรส มีการใช้ไมค์หรือระบบเสียงเข้ามาในการแสดง นักแสดงต้องเรียนรู้การรำพร้อมถือไมค์ไปด้วยดังบทสัมภาษณ์ว่า

“...ออนไลน์ยาก บนเวทีเราหานักแสดงที่มีความรู้ บอกเขาปุ๊บเขาทำได้ พอเราแบ่งตัวชี้ตัว เขารู้แล้วหน้าที่เขายังไง เขาแสดงได้หมด แต่ละครออนไลน์ต้องมานั่งซ้อมกันก่อน มาซ้อม เหน็ดเหนื่อยยังงี้ก็เอา ซ้อมกันตลอด รำยังงี้ เล่นยังงี้ เอาเล่น เอาจะหลุดกล้องไปแล้ว เรอขยับหน่อยเรอขยับหน่อย เราก็ต้องคอยบอก” (สะอาด จันทร์สุข, สัมภาษณ์, 2564)

ภาพที่ 2 ภาพแสดงละครชาตรี “ออนไลน์”ชาวไทยรัฐออนไลน์ วันที่ 18 พ.ค. 2563

4. การใช้นักแสดงชายล้วน

ช่วงเริ่มต้นการจัดการแสดงละครชาตรีออนไลน์มีจุดเริ่มต้นจาก คุณสุรัตน์ ออสันเทียะติดต่อประสานงานศิลปินละครชาตรีและพี่น้องที่สนิทกันรวมตัวทำทานเพื่อจัดการแสดงละครชาตรีออนไลน์จากการรวมกลุ่มทำให้เกิดการแสดงละครชาตรีออนไลน์ที่มีนักแสดงเป็นชายล้วน เมื่อได้ผู้แสดงชายทั้งหมดจึงเกิดการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันว่าในอดีตการแสดงละครชาตรีก็เป็นการแสดงชายล้วน เมื่อไม่ผิดธรรมเนียมทำให้การแสดงละครชาตรีออนไลน์นักแสดงเป็นชายทั้งหมดตามบทสัมภาษณ์คุณสุรัตน์ ออสันเทียะ

“...ตอนแรกก็คิดว่าทำไงดี คิดว่าเอาคนใกล้ตัวเราก่อน พี่น้องที่สนิทกัน พี่นบถือกันที่มา ก็ล้วนแต่เป็นผู้ชายทั้งหมดเลย เมื่อเป็นผู้ชายทั้งหมด มันจะเป็นอย่างไร เราจะทำการแสดงยังไง ใครจะแต่งหญิง ใครจะแต่งชาย พี่นบก็มานั่งคิด ...เมื่อได้นักแสดงสามคน ได้รับคำแนะนำว่าเล่นละครชายล้วนไหม เพราะว่าเมื่อก่อนบรรพบุรุษของเรา ยุคแรกๆ ของละครชาตรี ก็คือชายล้วน เป็นการแสดงชายล้วน มาจากชายชาตรี ตัดชายเหลือชาตรี อันนั้นแรกๆเป็นการพูดคุยกัน...” (สุรัตน์ ออสันเทียะ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2564)

ด้วยจุดเริ่มต้นดังกล่าวได้กลายเป็นลักษณะเด่นของการแสดงที่นักแสดงเป็นชายล้วนจนทำให้มีผู้สนใจมากขึ้นต่อมาภายหลังจึงปรับเป็นนักแสดงชายหญิงตามสะดวก

5. ฉากละคร เครื่องแต่งกายความงามประยุกต์จากละครไทย

สถานที่แสดงละครชาตรีในปัจจุบันส่วนใหญ่มักแสดงบริเวณบ้าน ศาลาวัด สถานที่ที่พื้นไว้ อาจะกลางแจ้งหรือศาลเจ้า โดยไม่ต้องมีสิ่งใดประกอบมากมาย ไม่ต้องมีฉากนอกจากหลังคาไว้บังแดดบังฝนธรรมดา ดังนั้นละครชาตรีไม่ต้องใช้ฉากประกอบการแสดง ใช้เพียงเตียงนั่ง (ตั้ง) วางกลางโรงละคร แต่จะมีโต๊ะเล็กๆ ที่สูงกว่าเตียงสำหรับแสดงเพื่อวางศีรษะพ่อก่ศีรษะฤๅษี ขงู มงกุฎ กระบังหน้า หัวโขน และของเบ็ดเตล็ดที่ใช้ในการแสดงจะผูกของคลี่สำหรับใส่อาวุธต่างๆ ไว้ใกล้เตียงนั่งของนักแสดง แต่การแสดงละครชาตรีออนไลน์จุดเริ่มต้นของการมีฉาก คือ เพื่อนำเสนอความสวยงาม เป็นการประยุกต์มาจากละครไทย (ละครมีฉาก) นำฉากมาเสริมการแสดงมีเตียงนั่ง มีโต๊ะสำหรับวางเครื่องบูชาครุฑตามขนบเดิม พร้อมกับจัดวางอุปกรณ์ประกอบการแสดงเพื่อความสะดวกในการแสดงตัวละครสามารถหยิบได้ด้วยความรวดเร็ว

โดยคุณสุรัตน์ ออสันเทียะศิลปิน ผู้กำกับการแสดงและหนึ่งในผู้ก่อตั้งให้สัมภาษณ์ว่า

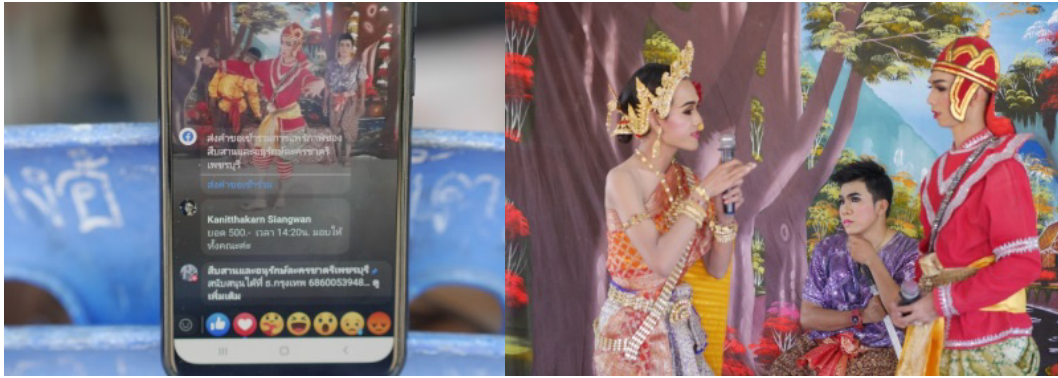
“...เมื่อบอกว่าจะเล่นละครไลฟ์สด จะจัดการแสดงที่บ้านของแม่ครู ตอนช่วยกันเก็บของเห็นบรรยากาศข้างหลังมันไม่สวย ก็ขอฉากแม่ครูมาซิง ก็ขึ้นฉาก ทำการแสดง...”

“...ฉากในครั้งแรกเพื่อปิดบังสิ่งที่ไม่สวยงาม แต่พออยู่ๆไป เรามีความคิดว่า ถ้าเป็นละครชาตรีลือมางจะไม่ฉากเลย เป็นบรรยากาศท้องนา มีคนเดินอยู่ข้างหลังบ้าง มีสุนัข มีวัวบ้างอยู่ข้างหลัง แต่เรานึกถึงคำที่ผู้ใหญ่เล่าให้ฟัง โดยสมัยก่อนมีการปิดวิกทางใต้ เมื่อปิดวิกก็จะมีกรมชังจุ่งให้ชาวบ้านเข้ามาดู มาดูเราจะทำยังไง มีการทำเอฟเฟกต์บ้าง มีการเปลี่ยนฉากบ้าง มีการทำฉากสดเข้ามา เราก็หันมาดูยุคสมัยนี้ ชอบดูอะไรที่อลังการ ดูแล้วไม่จำใจเราจึงคิดว่าเราจะเอาสิ่งนั้นกลับมาอีกครั้งหนึ่ง แต่เราต้นทุนก็ไม่มี เราก็ทำการแสดงโดยมีอะไรก็ทำใช้ก่อน ทะเล็กเอาผ้าสีฟ้า ทะเลพื้นต้องเป็นน้ำ รื้อบ้านพอมีผ้าก็เอามา ไม่พอก็วิ่งไปซื้อมามาทำกัน...” (สุรัตน์ ออสันเทียะ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2564)

ทั้งนี้ นอกจากฉากหลังแล้ว การแสดงละครชาตรีออนไลน์มีการเพิ่มอุปกรณ์ประกอบการแสดง เพื่อเสริมบรรยากาศในการแสดง “...ใช้สถานที่แคบๆกันไป เล่นไป ดัดแปลงมีฉากน้ำ ทำให้อลังการ สถานที่แค่นี้แหละ เอาผ้าสะบัดกันใหญ่เป็นฉากน้ำ ไม่ได้มีเครื่องคอมฯ เหมือนลิเกที่เขาตกน้ำ แต่ก็ทำ ฉากเหาะ เขียนก้อนเมฆ ชักกันใหญ่ช่วยกันชัก ฉากเมืองก็ชักไป เอาเมืองออก เก็บ ชักไปชักมาเมืองติด ฝ่ายนั้นดึงไปดึงมาออกกล้อง สนุกสนาน...” ซึ่งการแสดงละครชาตรีที่มีฉาก เครื่องแต่งกายที่สวยงามประกอบกับเทคนิคพิเศษที่เข้ามามีสร้างความประทับใจแก่ผู้ชมให้สนุกสนานและเกิดความพึงพอใจ

6. เปลี่ยนการจัดวางพื้นที่ด้วยมาตรการเว้นระยะห่าง ละครชาตรีตามชนบทเป็นการแสดงล้อมวง พื้นที่ทางการแสดงสำหรับนักแสดงจะเล่นตรงกลาง นักดนตรีจะอยู่ตรงข้ามเตี้ยนั่ง ระหว่างนักแสดงกับนักดนตรีจะมีการรับส่งกันอยู่ตลอดเวลา เพื่อช่วยกันขับร้อง ไม่ใช่เพียงรับส่งของเพลงหรือนักดนตรีเท่านั้น อาจจะมีการเล่นมุขตลกระหว่างนักแสดงกับนักดนตรีแซวกันเพื่อสร้างความสนุกสนาน ซึ่งเป็นสีสันและลักษณะพิเศษของละครชาตรีแต่เมื่อจัดการแสดงผ่านสื่อออนไลน์จึงปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอและการแสดงให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันตามแนวทางปฏิบัติจำกัดการรวมกลุ่มกันของผู้คนจำนวนมาก การชุมนุม เนื่องจากโรคระบาดด้วยการเว้นระยะห่างทางสังคม (social distancing) ดังนั้นจำนวนผู้ร่วมแสดงจะไม่เกินสิบคนต่อการแสดงแต่ละครั้ง และการแสดงละครชาตรีออนไลน์จึงมีบรรยากาศการแสดงที่แบ่งแยก ผู้แสดง นักดนตรีและผู้บอกบทเป็นสัดส่วนตามแนวทางป้องกันไวรัสโควิด-19 จะแตกต่างจากรูปแบบดั้งเดิมที่ล้อมวงให้นักแสดงเล่นตรงกลาง (เว้นระยะห่างของนักแสดงและนักดนตรี) ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลกระทบต่อการเล่นมุขระหว่างผู้แสดงกับนักดนตรีด้วยกันเองที่ขาดหายไป

7. การสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมโดยการเพิ่มผู้ดำเนินรายการก่อนการแสดงและสนทนาผ่านข้อความ การแสดงละครชาตรีตามแบบแผนจะใช้การโหมโรง การบรรเลงดนตรีเพื่อเรียกร้องให้คนดูรู้ว่ากำลังมีงานที่ใด ส่วนการแสดงไลฟ์สดจะสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม เริ่มจากงานประชาสัมพันธ์ละครผ่านเพจ เพื่อสร้างการรับรู้ ใ้ภาพข้อความประชาสัมพันธ์ที่สั้นกระชับ เข้าใจง่ายสร้างความน่าสนใจโดยระบุเรื่องที่เล่น วัน เวลา โดยในวันที่จะแสดง คณะฯทำประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องจนถึงเวลาแสดง ก่อนการแสดงแต่ละครั้งจะเริ่มด้วยผู้ดำเนินรายการกล่าวต้อนรับ ทักทาย เกริ่นนำ แนะนำละครชาตรี พูดคุยกับผู้เข้าร่วมชมไลฟ์สด หรือข้อความอนุเคราะห์ให้ผู้ชมกดไลก์ กดแชร์ กดอารมณ์ต่างๆ (Emotion) และจะเริ่มการแสดงเมื่อมีผู้ชมประมาณ 20 ท่าน เมื่อครบผู้ดำเนินรายการจะแนะนำกลุ่มสื่อบ้านและอนุรักษ์ละครชาตรี บอกกล่าวจุดประสงค์การแสดงละครชาตรีในวันนั้น ซึ่งสอดคล้องกับธรรมเนียมละครชาตรี แต่เปลี่ยนจากการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเจ้าภาพเป็นบอกกล่าวจุดประสงค์กับผู้ชม ในบางครั้งก่อนการแสดงมีศิลปินผู้เชี่ยวชาญให้ความรู้เชิงละครชาตรี ซึ่งการพูดคุยดังกล่าวทำให้กับผู้ชมได้เรียนรู้วัฒนธรรมการแสดงรับรู้ได้ถึงแก่นแนวคิด/วัตถุประสงค์ของผู้สร้างงาน นอกจากนี้จะมีผู้ดำเนินรายการคอยสร้างสีสันและปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมแล้ว ศิลปินนักแสดงที่หมดบทในช่วงแสดงนั้น จะเข้ามาตอบแชตสนทนาเพื่อกระตุ้นให้คนดู โดยคนดูที่ติดตามหรือเป็นเพื่อนพี่น้องในเฟซบุ๊กก็จะติดตามมาชมการแสดงสดและมาร่วมสร้างสีสันในการแสดงได้ทันที ทั้งผู้ดำเนินรายการและศิลปินนักแสดงเป็นผู้ดูแลเพจจะแจ้งวิธีการสนับสนุนคณะฯ/การแสดงโดยมอบดอกกุหลาบและตอบคำถามผู้ชม ซึ่งผู้ชมสามารถแจ้งความประสงค์ว่าจะมอบให้นักแสดงท่านใด หรือโอนเงินสนับสนุนแก่ชาวคณะทั้งหมด เพื่อแสดงถึงการให้กำลังใจและแรงสนับสนุนให้ศิลปินผ่านพ้นวิกฤตดังกล่าว

ภาพที่ 3 ภาพการแสดงละครชาตรีออนไลน์ ปรากฏข้อความสนับสนุนให้กำลังใจจากผู้ติดตามชม

สรุปและอภิปรายผล

การแสดงละครชาตรีมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยผสมผสานระหว่างรูปแบบดั้งเดิม รักษาเอกลักษณ์การแสดงละครชาตรีเข้ากับของใหม่มีการแทรกการแต่งสด มุกตลกร่วมสมัยทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินให้กับคนดูอันเป็นสุนทรียภาพหลักของการแสดงละครชาตรี ประกอบกับความงามของการร่ายรำ ฉาก เครื่องประกอบฉาก การแต่งหน้าทำให้ละครชาตรียังอยู่ในความสนใจของผู้คน โดยเฉพาะการแสดงละครชาตรีออนไลน์ ด้วยสถานการณ์ที่ผู้ชมมีส่วนร่วมในเหตุการณ์โรคระบาดโควิด-19 ผู้ชมเข้าใจและเข้าถึงความคิด ความรู้สึก สถานภาพความเป็นอยู่ของศิลปินรับรู้ความกดดันของจิตใจในตัวศิลปินในช่วงเวลาที่ขาดรายได้ ด้วยสภาวะอารมณ์ร่วมระหว่างนักแสดงและผู้ชมจึงทำให้ละครชาตรีออนไลน์ได้รับความสนใจทั้งทางภาครัฐเอกชน และสื่อต่างๆ จนกระทั่งมีผู้สนใจในละครชาตรีมากขึ้น

การแสดงละครชาตรีออนไลน์ จัดขึ้นมีวัตถุประสงค์เฉพาะกิจ อันเนื่องมาจากบริบททางสภาพสังคมและสถานการณ์โรคระบาดเป็นสิ่งที่ผลักดันให้ศิลปินมุ่งค้นหาทางออกให้กับตนเอง โดยปรับการแสดงให้เข้ากับสื่อออนไลน์ สิ่งที่ยังคงรักษาไว้คือเอกลักษณ์ของละครชาตรี บทละคร เรื่องราวที่นำมาแสดง วิธีการแสดง อาทิ การร้องโทน การรำด้วยภาษาท่า ดนตรีที่เร้าใจความสนุกของตัวตลกและนางกะหล่ง แต่เมื่อการแสดงเป็นการนำเสนอผ่านการถ่ายทอดสดทางสื่อออนไลน์จึงก่อให้เกิดรูปแบบการแสดงเปลี่ยนไป ศิลปินได้สร้างตัวสารจากที่เดิมเป็นการแสดงเชิงชนบให้ปรากฏในตัวบทอันใหม่ โดยแบ่งประเด็นออกเป็น

1. รูปแบบการแสดงละครชาตรีออนไลน์โดยขยายความ (Extension) โดยปกติแล้วละครชาตรีออนไลน์สร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมในขณะที่ทำการแสดงสด แต่เมื่อการแสดงออนไลน์ผ่านสื่อ จึงเพิ่มผู้ดำเนินรายการ (พิธีกร) เข้ามาในการเปิดการแสดง และสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้ชม เพราะนักแสดงไม่สามารถเห็นผู้ชมผ่านทางหน้าจอโทรศัพท์ได้นักแสดงเน้นการเล่นกับนักแสดงด้วยกันเองมากกว่าจะเล่นกับผู้ชมและเมื่อหมดบท นักแสดงจะเข้ามาพูดคุยผ่านช่องทางสนทนาด้วยข้อความเพื่อกระตุ้นการปฏิสัมพันธ์กับคนดูเป็นการรักษาเสน่ห์ของละครชาตรี

2. รูปแบบการแสดงละครชาตรีออนไลน์โดยใช้การตัดทอน (Reduction) เนื่องด้วยวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนแปลงไป และงบประมาณในการแสดง มีการลดทอนช่วงพิธีกรรมในการนำเสนอผ่านสื่อ ผู้ชมไม่ได้เห็นรูปแบบช่วงการแสดงพิธีกรรมแต่ผู้จัดการแสดงยังคงดำเนินพิธีกรรมในส่วนของตน พร้อมกับการลดทอนด้านระยะเวลาการจัดแสดงเหตุผลด้านความพร้อมของผู้แสดงที่ต้องอาศัยการซ้อมการแสดง

3. รูปแบบการแสดงละครชาตรีออนไลน์โดยใช้การดัดแปลง (Modification) เรื่องราวและวิธีการแสดงยังคงเดิม เพียงแต่คำนึงถึงความสามารถของผู้แสดง การคัดเลือกเรื่องพิจารณาจากความน่าสนใจ

และความพร้อมของผู้แสดง เมื่อมีมุกตลกและการจัดวางกล้องเข้ามา จึงทำให้เกิดปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางการแสดง นักแสดงต้องรักษาระยะห่างของตนกับกล้องและพื้นที่ของการแสดงเพื่อให้ผู้ชมเห็นการแสดงท่าทางการร่ายรำ การวางเท้า การเข้า-ออกของตัวละคร การแสดงโดยไม่เสียอรรถสมิการใช้ไม้หรือระบบเสียงเข้ามาในการแสดงนักแสดงเรียนรู้การรำพร้อมถือไม้เมื่อจุดเริ่มต้นจากนักแสดงชายล้วนจึงมีการดัดแปลงตัวละครให้กับผู้แสดงให้เหมาะสมกับบทบาทและตรงกับบทประพันธ์ ดัดแปลงพื้นที่ในบ้านด้วยการสร้างฉากละครเพื่อความสวยงามซึ่งเป็นประยุกต์จากละครไทย ประยุกต์พื้นที่ทางการแสดงกับการเว้นระยะห่างทำให้จากการแสดงดั้งเดิมที่เป็นแบบนั่งล้อมวงเป็นเว้นระยะห่างระหว่างนักดนตรีกับนักแสดง นักดนตรีจะอยู่ด้านข้างนักแสดง คนบอกบทอยู่ตรงข้ามกับผู้แสดงแสดงถึงการปรับตำแหน่งการแสดง ความงามแต่เดิมผู้ชมเห็นการแสดงหยอกล้อระหว่างผู้แสดงและนักดนตรี หรือการเล่นหยอกล้อระหว่างผู้แสดงกับผู้ชมการแสดงหายไป

กล่าวสรุปได้ว่ารูปแบบการแสดงละครชาตรีปรับเปลี่ยนโดยเน้นการดัดแปลงเป็นหลัก เป็นประยุกต์วิธีหรือรูปแบบการนำเสนอที่สอดคล้องกับสื่อใหม่ ได้สร้างการรับรู้และทัศนคติที่ดีต่อละครเชิงขนบว่าสามารถหมุนตามกระแสสังคมได้โดยไม่ทอดทิ้งธรรมเนียมดั้งเดิมทั้งหมดการแสดงยังคงรักษาความงามและเสน่ห์ของละครชาตรีไว้ได้ นอกจากนี้การแสดงละครชาตรีออนไลน์ยังได้สร้างกระแสต้นตัวให้คนหันมาสนใจการแสดงเชิงขนบเห็นได้จากแรงสนับสนุนที่เข้ามาทั้งจากภาครัฐเอกชนและสื่อต่างๆ จากผลตอบรับการแสดงละครชาตรี จึงทำให้ศิลปินละครชาตรีอาจรู้สึกเกิดแรงใจและเชื่อว่าวิกฤตินี้จะเป็นการสร้างโอกาสทำให้ศิลปินรุ่นใหม่เกิดขึ้น ทำให้ศิลปินรุ่นใหม่ได้ฝึกฝนตนเอง ทบทวนทักษะนำความรู้ความสามารถด้านการแสดงมาใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างรายได้ และยังเป็นการเพิ่มชื่อเสียงทำให้มีศิลปินละครชาตรีเมื่อเพชรมีผลงานเป็นที่รู้จักในวงกว้างละครชาตรีออนไลน์จึงเปรียบเสมือนเป็นกระบอกเสียงหนึ่งที่ทำให้คนในสังคมหันมาสืบสาน อนุรักษ์และมองเห็นคุณค่าของการแสดงละครชาตรีบ้าน พร้อมกับได้สร้างความหวังว่าละครชาตรีจะสามารถดำรงอยู่ได้ในวิถีชีวิตของคนไทยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลการแสดงละครชาตรีออนไลน์ที่ปรับรูปแบบโดยนำเสนอผ่านสื่อออนไลน์พบว่า กลุ่มศิลปินละครชาตรีที่จัดการแสดงออนไลน์เริ่มจากศิลปินรุ่นใหม่ที่มีใจรักในงานการแสดงและการละครไทย ซึ่งสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาจากวิกฤตทางรายได้และสภาพสังคม ทำให้รูปแบบการแสดงได้พัฒนาขึ้นด้วยดัดแปลง การผสมผสานและได้คำแนะนำจากศิลปินละครชาตรีอาวุโส (แม่ครู) ทำให้สามารถพัฒนาผลงานโดยยังสอดคล้องกับขนบเดิม แต่ด้วยปัจจุบันความอยู่รอดของศิลปินเป็นหลักสำคัญการแสดงละครชาตรีออนไลน์จึงมีได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อหมดวิกฤตของสถานการณ์โควิด-19 ศิลปินจึงหันกลับไปปรับจ้างการแสดงละครตามเดิมและการแสดงละครชาตรีออนไลน์ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายว่าละครชาตรีออนไลน์กำลังก่อเกิดรูปแบบ/วิธีการแสดงเฉพาะตัวขึ้นที่ควรสานต่อและกลายเป็นส่วนหนึ่งของการต่อยอดการแสดงละครชาตรีเพื่อสืบสานและอนุรักษ์

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึง “บทความการแสดงละครชาตรีออนไลน์ : การปรับรูปแบบในวิถีใหม่กรณีศึกษา เพจสืบสานและอนุรักษ์ละครชาตรีเพชรบุรี” การศึกษาในสาขานิเทศศาสตร์แล้ว ผู้ศึกษาควรมองประเด็นของผู้ชมว่าผู้ชมการแสดงละครชาตรีออนไลน์มีทัศนคติในด้านการรับรู้การแสดงละครชาตรีออนไลน์อย่างไรและในการศึกษาครั้งต่อไปผู้ศึกษาเล็งเห็นคุณค่าของการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับละครชาตรีทั้งในด้านบริบทของสื่อ ปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้การศึกษาการแสดงละครชาตรีในปัจจุบันชัดเจนมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- โครงการตำรา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2550). *ชุดความรู้ในนิเทศศาสตร์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จันทิมา แสงเจริญ. (2539). *ละครชาตรีเมืองเพชร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีรัตน์ วิสุทธิพันธ์, จินตนา สายทองคำและพินิจภัทรธมภ์รักษ์สัตว์. (2559).เปรียบเทียบอัตลักษณ์ละครชาตรีจังหวัดเพชรบุรีกับละครชาตรีจังหวัด. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม*, 10(2), 87-102.
- ทัศนาศ ทศนมิตร. (2527). *จากจั่ววังหน้าถึงโขน ละครไทย*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. (2550). *หนังสือเล่าเรื่องเมืองเพชร*. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. (2548). *เอกสารประกอบงานมหกรรมศิลปวัฒนธรรม อาเซียนสัมพันธ์เฉลิมพระเกียรติ ครั้งที่ 5*. เพชรบุรี: สถาบันวิจัยและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและสำนักวิทยาการและเทคโนโลยีสารสนเทศ.
- วันชนะ ฤกษ์สมุทร. (2553). *ละครชาตรีกับต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อมรา กล้าเจริญ, สวภา เวชสุริยกุล, ทองลั่น บัญยง และโกสีย์ เกิดผล. (2555). *สภาพภาพการคงอยู่ของละครชาตรีในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

ระบบออนไลน์

- นาวิ สาสงเคราะห์, จินตนา สายทองคำ และสุรัตน์ จงดา. (2560). วิเคราะห์อัตลักษณ์ตัวขนานายโรงละครชาตรีเมืองเพชร. *Veridian E-Journal: ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 10(1), 666-678. เข้าถึงได้จาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/87243/68995>
- อภิชาติ พวงน้อย. (2563, 18 พฤษภาคม). ศิลปินพื้นบ้านสู่วิถีวิถีไร้วัด แสดงละครชาตรี “ออนไลน์”. *ไทยรัฐออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก <https://www.thairath.co.th/news/local/1846489>